

GÖSTERİ TOPLUMUNDAN ŞAHİTLİK MEDENİYETİNE

Pencereden Dijital Ekran, Seyircilikten Şahitliğe

Muharrem BALCI, 21 Eylül 2026

ÖZET

İnsan, ışığın kaynağı değildir. Kaynak olduğunu zannettiği gün karanlığı başlatır. İnsanın hakikî değeri, ışık üretmesinde değil ilâhî nuru engellemeden başkalarına ulaştırabilmesindedir. Bu nedenle insan ilişkilerinde iletişimin önemine sürekli vurgu yapılmaktadır¹. İletişimin seyretmek olmadığı da izahtan varestedir.

Modern insanın içinde bulunduğu hal; seyir toplumu, dijital vicdan, tepki bağımlılığı, konfor ahlâkı ve ‘görüyorum ama karışmıyorum’ anlayışı olarak özetlenebilir.

Modern bireyin en büyük günahı kötülük üretmesi değil –kötülüğü üretecek küresel aktörler o şenaati yeterince işliyor– kötülüğü normalleştirecek kadar seyretmesidir. O halde yapılacak iş, dünyaya sınırlı bakış açısı sunan bir pencereden değil pencerenin dışına çıkarak insan gözüyle, insan ilişkilerini gözeterek, insanca bakmak olmalıdır. Ancak bu şekilde dünyaya ve çağa geniş açılı bir bakış ve bir anlam, değerler manzumesi sunulabilir. Söz konusu sunum, bireyin çağa ve olaylara şahitliğinin oluşturabileceği bir medeniyete vesile olabilir. Böylece, insanlık değerinde insanî bir medeniyetin inşâsı mümkün olabilecektir.

Bu çalışma, pencere metaforu üzerinden insanın dünyaya bakışını incelerken, insan kalabilmenin mücadelesini anlamaya çalışmaktadır. Dijital ekran, bu pencerenin modern karşılığıdır; bireyi dış dünyanın acılarından, krizlerinden korur ama aynı zamanda onu edilgen bir seyirciye dönüştürür. Bu durumda döngüsel olarak, “Pencere → Mesafe → Seyir → Konfor → Edilgenlik → Normalleşme”nin hakimiyetine karşın bu çalışmada, “Pencereden çıkmak → Temas → Şahitlik → Sorumluluk → Mücadele → Dönüşüm”ün tamamlayıcı süreci işlenmektedir.

Çalışmada, Debord’un seküler eleştirisi; Kur’an’ın “şahit insan” kavramıyla buluşturulurken, şahitliğin sadece görmek değil; hakikatin yanında durmak, adaletin tanığı olmak ve zulme karşı ses çıkarmak olduğu vurgulanmaktadır. Bu anlam arayışında pencere bir metafor/mecaz görevi görmekte, konu dijital pencere/ekran

¹ İletişim, İletişim, İletişim, Muharrem BALCI.

üzerinden incelenmektedir. Böylesi bir çalışma ve mücadelenin sonucunda içinde yaşadığımız “*Gösteri Toplumu*”ndan bir “*Şahitlik Medeniyeti*”ne ulaşılacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Birey, Pencere, Ekran, Seyirci, İmaj, Metalaşma, Pasif Seyirci, Mahremiyet, Şahitlik Medeniyeti.

GİRİŞ

Dijital Pencerenin Doğası

Dijital pencere/ekran, bakana güvenli mesafe sağlar. Ekranlar, pencereler gibi gerçeğin sarsıcı etkisinden koruyan şeffaf birer sınır, konforlu birer gözetleme kulesidir. Seyirci, gördüğü vahşete, adâletsizliğe veya akıp giden hayata karşı elini uzatamaz; müdahale edemez, yalnızca izler. Camın arkasında olmak, izlenene karşı ahlâkî bir aidiyet veya sorumluluk hissi ve eylem yükümlülüğü oluşturmaz.

Pencerenin Arkasında Kalmak

Pencere burada bir mecazdır. Uzaktan bakmayı, görmek istediğini görmeyi, istemediğini görmemeyi, dilediğinde kendisini göstermeyecek bir tülün arkasından bakmayı, dilediğinde perdeyi çekmeyi, gördükleri karşısında geri çekilerek bakış açısını daraltmayı, sıfırlamayı, üç maymunu oynamayı, risk almamayı, dolayısıyla güvenli alanı temsil eder. Pencere aynı zamanda seyirci olmayı, seyirci kalmayı, dolayısıyla bireysel ve toplumsal sorumlulukla yaratılmış bireyin sorumluluğunu ertelemesini temsil eder.

Pencere benzetmesi, çağımızın bireylerini güvenli odasında oturan, dışarıdaki hayatı, acıları ve krizleri sadece camın arkasından izleyen edilgen bir seyirciye dönüştürür. Dijital ekranlar artık birer pencere gibi çalışarak bireyin müdahale etme sorumluluğunu engellerken, görüneni, olup biteni de sadece tüketilen birer gösteriye indirger.

Pencere, her zaman camdan yapılmaz. Makamdan, servetten yapılır. Kariyerden yapılır. Korkudan, sessizlikten yapılır. Bir başka ifade ile pencere bir sütredir, korunaktır, arkasından bakılır, korunak görevi görür. “Komşunun evi yanarken aynada saçını taramak” sözü tam da bu durumlar için üretilmiş bir mecazî anlatımdır.

Çağımızın Hastalığı: Seyircilik

Pencere, bakanın bakış açısını engelleyen veya sınırlayan bir mecaz/metafordur. Pencereden uzaklaştıkça açı küçülür ufuk daralır, birey sınırlı bir görüntü ile yetinir. Pencereye yaklaştıkça açı büyür, bireyin bakış açısı da orantılı olarak çoğalır, maddi gerçeğe daha çok yaklaşmış olur. Hele de pencereden dışarı çıktıkça ve daha önemlisi pencereden dışarıda, olunması gereken yerde olunduğunda 360 derce görüş ve aynı oranda bakış açısına sahip olunur. İşte o zaman hakikate daha yakın olma konumu kazanılır. En azından hakikati bulma ve gösterme imkânının doğabileceğinden söz edilebilir. Buna dilimizde "feraset" denmektedir. Feraset, Arapçadan dilimize geçmiş olup, halk arasında "anlayış, sezgi ve ileri görüşlülük" anlamında kullanılan kelimenin aslı "firâset"tir. Arapçada "at" anlamına gelen *feres* kelimesinden türeyen *ferâse* ise "at biniciliği, at yetiştirme ve atın halinden anlama" demektir. Geleneksel Arap sözlüklerinde zekâ, sezgi ve bir kişinin yüz hatlarına/dış görünüşüne bakarak ahlâkını çözme yeteneği *firâset* olarak geçer. Zamanla iki kelime ses benzerliği sebebiyle halk dilinde ve yazında birbirine karışmış, "ileri görüşlülük, olayların iç yüzünü kavrama" anlamındaki *firâset* kelimesi, yaygın olarak *feraset* şeklini alarak yerleşmiştir.

Modern dünya bireyi pencere arkasından seyretmeye, olaylara karışmamaya hatta söz dahi söyletmemeye meylettirmektedir. Bir başka ifade ile olayları sadece seyretmekle yetinilebileceğini dayatmaktadır. Dijital ekran modern birey için artık arkasına saklanabileceği bir penceredir. Dijital dünyanın sarıp sarmaladığı kişiler artık dünyaya dijital pencereden bakabilmektedir. Bu haliyle de oyuncu değil seyircidir. Seyircilikte feraset yani işin iç yüzünü anlayabilme yeteneğine ihtiyaç yoktur zira her şey akıp gitmektedir. Zaman ve mekân hatta bireyin mekândaki var oluşu, varlık bilinci akıp gitmektedir.

Seyirciliğin Boyutları

Ekran önünde seyircilikte; acı, dram ve eğlence aynı cam karede eşitlenir ve tüketim nesnesi olur. Bu durum tehlikeli bir konfordur. Bu konfor içinde birey, özne olarak yaşamak yerine gerçek hayatın birer kopyasını seyretmekle yetinir. Bu da bir nevi hayatın ikamesidir ki bu gerçek bir yaşam değil görece bir yaşamdır. Dışarıda akıp giden gerçeğe dokunamayan birey, kendi varoluşuna da yabancılaşır. Bir başka ifade ile yaşadıklarının şahidi değil, istediğinde unutabilen bir görünümdür. Sosyal medya, bireyi sürekli seyirci konumuna iter. Haberler, trajediler, savaşlar, yoksulluk ve hatta mahremiyet ekranlarda birer gösteriye dönüşür. Seyirci, gördüğünü tüketir ama

müdahil olmaz. Bu pasiflik, kötülüğü normalleştiren bir toplumsal alışkanlığa dönüşür. “Modern bireyin en büyük günahı kötülük üretmesi değil... kötülüğü normalleştirecek kadar seyretmesidir.”

Yukarıdan beri ifade etmeye çalıştığımız seyirciliğin boyutlarında önemli bir kavram ve kavramın gerektirdiği *basiret* vardır ki, kelime Arapça bşr (görme, göz) kökünden türeyen başīrat (صيرة) sözcüğünden gelir. Kelime aslen "görme yeteneği" demektir. Zamanla mecaz yoluyla "gerçekleri sezme, kavrayış ve sağgörü" anlamını kazanmıştır. Doğru karar verme yetisi veya uzağı görüş (vizyon).de bu anlamlar içindedir. Modern çağın hastalığı olan feraset ve basiret sahibi olamamanın sonucu da vardır ki tüm bu oluşumlar ekran karşısındaki bireyi “gösteri toplumu’nun bir parçası haline dönüştürmektedir.

GÖSTERİ TOPLUMU

Çağımızın... tasviri nesneye, kopyayı aslına, temsili gerçekliğe, dış görünüşü öze tercih ettiğinden kuşku yoktur. Çağımız için kutsal olan tek şey yanılsama, kutsal olmayan tek şey ise hakikattir. Dahası, hakikat azaldıkça ve yanılsama çoğaldıkça çağımızın gözünde kutsal olanın değeri artar, öyle ki bu çağ açısından yanılsamanın had safhası, kutsal olanın da had safhasıdır.

Feuerbach,
“Hristiyanlığın Özü”nün
ikinci baskısına önsöz²

Ludwig Andreas Feuerbach’ın 1841 tarihli ünlü eseri “Hristiyanlığın Özü”nün ikinci baskısına yazdığı önsöz (1843), onun idealist felsefeden kesin kopuşunu, materyalist ve insan merkezli (antropolojik) duruşunu savunduğu en bilinen metinlerinden biridir. Metin, özellikle Guy Debord’un *Gösteri Toplumu* kitabında yaptığı ünlü alıntıyla modern popüler kültür eleştirilerinin de temel taşı olmuştur.³

Toplumsal dinamiklerin tümüyle değiştiği Postmodern dönemde sosyal medyanın oluşturduğu yeni bir iletişim biçimi ve kültürlenmeden söz etmek mümkündür. Bu yeni

² GÖSTERİ TOPLUMU, Guy DEBORD, İst. Ayrıntı yayınları, 9. Baskı, 2019. S. 33.

³ Feuerbach, Hristiyanlara, yaşamlarının Hristiyanlığın öğretilerine uymadığını göstererek saldırıyor. Soren KIERKEGAARD, Günlükler X2A 163’ten alıntı.

kültür, Feuerbach'tan bir asır sonra Guy Debord'un 1960'lı yıllardaki öngörüsüyle gündelik hayatın medya ile manipüle edildiği, bireyin edilgenleştiği ve tüketimin toplumu yönlendirmede birincil etken olduğu 'Gösteri Toplumu'nu işaret etmektedir.⁴

"Yayımlandığında "aşırı" tezleri nedeniyle "şok" yaratmış, 80'lerde ise hayatın doğruladığı bir metin olarak kabul görmüştür. Egemenliğini tüm dünyada çoktan kurmuş ve gündelik konuşmalara geçirmiş olan gösteri toplumunu ilk kez tanımlayan ve adlandıran Debord, kapitalist iktisadın ve meta dolaşımının uzantısı olarak nitelendirdiği gösteri egemenliğinin sosyalist olduğu iddiasında olan ülkelerde de var olduğunu, dünyanın yeniden tek bir pazar haline geleceğini ve bürokratik iktidarların da Amerikan tipi gösterinin hakimiyeti altına gireceğini söylemiştir. Gösteri Toplumu'nda tek kelimeyi bile değiştirme gereğini duymadan yıllar sonra kaleme aldığı "*Gösteri Toplumu Üzerine Yorumlar*"da mafya, terörizm, polis devleti gibi olguların nasıl gösterinin bir parçası haline geldiğini sergiler. Gösteri toplumunda, kurtuluş vaatleri de gösterinin bir parçasına dönüşür, sahteleşir. Tüm dünya aynı gösterinin sahnesidir artık; hepimiz aynı gösterinin oyuncusu ve seyircisi oluruz. Tarihsel bilgiyi yok etmek, özgünlük görünümü altında sansürü genelleştirmek, gösterinin vazgeçilmez ikizi olan terörizme girişmek, doğruyu bir yanlışlık ânı yapmak, özneliği silmek... gösteri toplumunun söylemini oluşturur.⁵

Guy Debord'un Gösteri Toplumu'nda, yaşanmış olan her şeyin yerini birer "temsil" (görüntü) almıştır. "Modern üretim koşullarının hâkim olduğu toplumların tüm yaşamı gösterilerin uçsuz bucaksız birikimi olarak görünür. Dolaysızca yaşanmış olan her şey, yerini bir temsile bırakarak uzaklaşmıştır. Çağımızda bu kuram; röntgencilik, porno ve mahremiyetin dönüşümü üzerinden doğrudan bireyin mahrem alanının sömürgeleştirilmesi sürecine de işaret eder."⁶ Henüz sosyal ve dijital medyanın bireyleri esir almadığı yıllarda savunulan bu görüşler, bir öngörü, bir gelecek tasavvuru olarak kalmamış, çok hızlı bir şekilde modern bireyin yaşamını, röntgencilik, teşhircilik, pornografi ve mahremiyetin ifşasına sürüklemiştir.

Gösteri toplumunun başat kavramları; imaj, yabancılaşma, metalaşma ve pasif seyirci olarak gösterilebilir. Yaşanan her şey birer temsile dönüşerek uzaklaşır; önemli olan

⁴ Guy Debord'un "*Gösteri Toplumu*" Bağlamında Coca Cola İçin Oluşturulan Youtube Videolarının Betimsel Analizi, Gülşah SARIYILDIZ-Hümeysra Uslu CİNCİR.

⁵ GÖSTERİ TOPLUMU, Guy DEBORD, Arka Kapak yazısından.

⁶ Guy DEBORD, a.g.e. s. 34

nesnenin kendisi değil onun görüntüsü veya markasıdır. Burada gerçeğin yerini imaj almıştır. Bireyler kendi ürettiği toplumsal hayata ve birbirine yabancılaşır, sistemin sunduğu yapay ihtiyaçların kölesi olur. Bu halde yabancılaşma hâkimdir.

Ekonomik sistemdeki meta dolaşımı sadece eşyaları değil, tüm insan ilişkilerini ve kültürü de kaplar. Bu da bir nevi metalaşma halidir. Bireyler hayatı değiştiren birer özne olmaktan çıkar, sunulan gösterileri tüketen, edilgen izleyicilere dönüşür. Bu durumda da pasif seyirci hali oluşur.

1. Metalaşma, Röntgencilik ve Teşhircilik Sarmalı

Gösteri toplumu, izleme ve izlenme arzusunu sistemin yakıtı haline getirir. Eskiden sapkınlık ya da suç kabul edilen röntgencilik, bugün sosyal medya akışlarında yasallaşmış ve normalleştirilmiştir. Maddi âlemde perde arkasına saklanan mahremiyet artık ekranlardan dışarı sarkmış, ayan beyan görünür, görüntülenir, paylaşılır hale gelmiştir. Bir başka ifade ile “bakış metalaşmış”tır. Bakışın metalaşması, bireyin dünyayı, diğer bireyleri ve hatta kendi benliğini alınıp satılabilir birer nesne (meta) gibi algılamasıdır. Bu durum, kapitalist düzenin ve tüketim kültürünün algılarımızı ve bakış açımızı şekillendirmesiyle ortaya çıkar.

Metalaşma, insan yaşamının her alanında hâkim olma boyutuna ulaşan sanayileşmenin bir sonucudur. Sanayi çağı, kişisel çıkarların odağında toplum yaşamı için önem arz eden diğer güdülerin yok sayıldığı bir sistemi dayatmış ve bireyin tepkileri de bu yönde gelişmiştir. Hayatta kalmak için karşılaşılan durumlara uygun tepkiler verme, insanlığın ilk çağlarından beri söz konusu olsa da maddesel üretim araçlarıyla beraber bireyin düşünce yapısı kökünden sarsılmıştır. İnsan düşüncesi de bu süreçte olgusallaştırılmış ve otomatik fikirler zihin üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Birey, pragmatist bir yaklaşımla kendini fayda sağlayacağı metalara adanmış durumda kalmıştır. Artık bireyin yaşamındaki her şey varlığını sürdürebilmek için bir araca dönüşmüş durumdadır. Toplumsal ve bireysel içerikler bir kenara atılmış tüketime dayalı araçsal içerikler tüm yaşamı kuşatmıştır.⁷

Dijital ortamda bireyler sadece başkalarının hayatını röntgenlemekle kalmaz; röntgenciye beslemek için kendi hayatını da gönüllü olarak teşhir eder. Buna ‘katılımcı veya gönüllü gözetim’ denmektedir. Katılımcı veya gönüllü gözetim, bireylerin kendi

⁷ Oğuz Atay’ın *Hikâyelerinde Metalaşma Olgusu*, Cansu YASAV.

isteğiyle sosyal ağlarda kişisel verilerini paylaşp, dijital araçlarla kendilerini izlenir hale getirerek gözetim sürecine etkin olarak katılması durumudur.

Sosyal ağlarda katılımcı veya gönüllü gözetim birey için bir sosyalleşme aracıdır. Aynı zamanda sosyalleşmeyi kendini inşa etme süreci olarak görür. Birey bu süreçte kendini güçlü görür ve dijital bir kimlik oluşturur. Bireylerin çevrimiçi ve çevrimdışı etkileşimlerinin sürekli olarak kaydedilmesi, bu verilerin çözümlenmesi ve ticarileştirilmesi sürecine “*Dijital Çevreleme*” denmektedir. Bu süreçte birey, dijital sistemlerle gündelik etkileşimleri aracılığıyla farkında olmaksızın sürekli veri üretmekte; bu veriler, pazarlama, tahminleme ve davranışsal yönlendirme mekanizmalarının temel girdisini oluşturmaktadır. Sistem bu durumu “*izlenme emeği*” kavramıyla açıklayarak, kullanıcının dijital ortamda görünür olmasının bizzat ekonomik değer üreten bir faaliyete dönüştüğünü vurgulamaktadır. Böylece birey, hem kendi davranışlarını izleyen bir özne hem de veri ekonomisinin sürekliliğini sağlayan bir veri üreticisi konumuna yerleşmektedir.⁸ Burada gözetim mekanizmasını en yalın hali ile özetleyen alıntıya yer vermek gerekmektedir:

“Omnipoton; her an, her yerden, her şeyin gözetlenebilir olduğı bir gözetim mekanizmasıdır. Panoptikon⁹ modelinin aksine, bireylerin yalnızca bir merkezi otorite tarafından değil, aynı zamanda birbirlerini de sürekli gözlemleyip değerlendirdiğı bir yapıya karşılık gelmektedir. Dijitalleşme ile ortaya çıkan sosyal medya platformları, mobil uygulamalar ve gözetim teknolojileri, yeni gözetim paradigmasını destekleyen ortamları oluşturmaktadır. Gönüllü gözetim, bireylerin farkında olarak veya olmayarak kendi davranışlarını görünür kılmayı tercih ettiğı bir süreci ifade etmektedir. Süreç içerisinde bireyler, genellikle sosyal kabul, itibar veya fayda sağlama gibi motivasyonlarla kişisel verilerini paylaşmaktadır. Bireyler böylece topluluklar içindeki görünürlüklerini artırmaktadır.”¹⁰

⁸ *Katılımcı Gözetim ve Giyilebilir Teknolojiler: Akıllı Saatlerin Mahremiyet, Veri Mülkiyeti ve Öz-Yönetim Üzerindeki Etkisi*, Mustafa GÜLTEPE.

⁹ Panoptikon modeli, 18. yüzyılda İngiliz filozof Jeremy Bentham tarafından tasarlanmış bir hapishane modelidir. Panoptikon modelinin temelinde yatan ilke, tek odalı hücrenin içindeki mahkûma saklanacak hiçbir yer bırakmaması, buna karşılık dış cephedeki duvarın penceresinden gelen dış ışığın kuledaki nöbetçilere mahkûmun her hareketinin bir silüetini izleme olanağını sağlamasıdır. Bu yapı, mahkûmların sürekli gözetim altında olması hissini yaratarak onları kontrol altına almayı amaçlar. Bkz: *Sanal Ortamlarda Panoptikon Kavramı ve Gözetim Toplumu*, Betül SABAHÇI.

¹⁰ *Dijital Çağın Gözetim Paradigması: Omnipoton ve Gönüllü Gözetim*. Yıldız YAVUZ.

Gösteri toplumunda "*görülüyorum, öyleyse varım*" mantığı işler; kendisi gibi tüm katılımcılara, başka bir ifade ile röntgenciye malzeme vermek, toplumsal varlığın tek kanıtı haline gelir. Hâlbuki doğal olan "*varoluşsal onay*"dır.¹¹ Varoluşsal onay, başkalarına gözetleme imkânı vermek değil, olduğu gibi kabullenilmenin ifadesidir.

Guy Debord'un Gösteri Toplumu kavramı, modern kapitalist yaşamda gerçek deneyimlerin yerini imajların, temsillerin ve sahte göstergelerin almasını ifade eder. Bu düzende bireyler hayatı doğrudan yaşamak yerine birer seyirciye dönüşür; her şey (ilişkiler, nesneler, zaman) tüketim nesnesi olan birer imaja indirgenir. "Seyirci sadece, hiçbir şey bilmemesi gereken ve hiçbir şeyi hak etmeyen biri olarak düşünülmektedir. Olayların bir sonraki aşamasını öğrenmek amacıyla sürekli olarak seyreden kişi asla harekete geçmeyecektir: Seyirci olmanın koşulu budur."¹²

2. Pornografi ve "Porno-grafik" Yaşam

Debord, gösterinin, imajları o kadar uç noktaya taşıdığını söyler ki artık gerçeğin kendisi önemsizleşir. Gösteri toplumunda imaj çok önemlidir. Toplum genellikle imajların kim tarafından, hangi saikle oluşturulduğunun farkına bile varamaz. Zira sürekli imaj bombardımanına tutulur. Pornografi, bu durumun en radikal tezahürüdür. "Teknolojik açıdan, bir başkası tarafından oluşturulmuş ve seçilmiş imaj, ulaşabildiği her yerde bireyin önceleri kendisi için gözlemlediği dünya ile temel bağlantısı haline geldiğinde bu imajın her şeye hoşgörü göstereceği kesinlikle unutulmamalıdır; çünkü aynı imajın içine her türlü şey hiçbir çelişki yaratmadan yerleştirilebilir. İmaj akını her şeyi taşır ve algılanabilir dünyanın bu sadeleştirilmiş özetini keyfine göre yöneten; gösterilmesi gerekenin ritminin ne olacağına ve bu akışın nereye varacağına karar veren başkasıdır; tıpkı düşünmek için vakit bırakmayan ve seyircinin anlayabileceği ya da düşünebileceği şeyden tamamen bağımsız olan ve aralıksız süren keyfî bir sürpriz gibi başkası karar verir."¹³

Porno, cinselliğin kendisini değil, cinselliğin *hiper-gerçekçi* imajını satar. Gerçek deneyim, kusursuzlaştırılmış imajın gerisinde kalır. Bir nevi hazzı simüle eder. Porno kavramı sadece cinsel içerikle sınırlı değildir. Siyasetin, yoksulluğun, savaşın ve ölümün "*gösteri*" amacıyla hoyratça estetikleştirilip tüketime sunulması, çağımızın

¹¹ Varoluşsal Onay: Bireyin, başkalarının beğenisinden bağımsız olarak, dünyaya ait olduğunu ve olduğu gibi kabul gördüğünü hissetmesi. Bkz: Metin YETİM, *Varoluş analizi: İçsel onay ile yaşamak*.

¹² Guy DEBORD, a.g.e. s. 179.

¹³ Guy DEBORD, a.g.e. s. 183.

genel bir *porno-grafik algı* içinde yaşadığını gösterir. Her şey apaçık, gizemsiz ve anında tüketime hazırdır.

3. Mahremiyetin İflası ve Dışadönüklük/Kamusallaşma

Geleneksel anlamda mahremiyet, gösteri toplumunun önündeki en büyük engeldir çünkü sergilenemeyen, ekonomik değer üretmez. Evin içi, yatak odası, kişisel acılar ve duygusal krizler gösteri sahnesine taşınarak metalaştırılır. Birey, gizli kalması gerekeni piyasaya sürer. Buna da “*mahremin kamusallaşması*” denmektedir.

Guy Debord’a göre gösteri öncelikle ideolojidir; çünkü kendi bütünlüğü içinde, bütün ideolojik sistemlerin özünü sergiler ve gösterir: Yoksullaşma, köleleşme ve gerçek yaşamın yadsınması. Gösteri, maddi olarak “bireyler arasındaki ayrılık ve uzaklaşmanın” ifadesidir. Gösteride yoğunlaşmış olan “sahtekarlığın yeni gücü”nün temeli bu üretimde yatmaktadır ve bu üretim sayesinde, “nesneler yığınıyla birlikte ... bireyi köleleştiren yabancı varlıkların yeni alanı da gelişir: Bu, ihtiyacı yaşamın karşısına çıkaran bir yayılmanın en ileri aşamasıdır.”¹⁴

Homo Deus’ta da geçtiği gibi, “Tabii yirmi yaşın altındaysanız, muhtemelen ikna edilmeye bile ihtiyacınız yoktur. Mahremiyetlerinden, özerkliklerinden ve bireyselliklerinden vazgeçmek pahasına da olsa, bireyler veri akışının bir parçası olmak istiyor.”¹⁵

Burada sosyal medyanın, dijital ekranın, bireyleri hem gözetleyen hem de gözetlenen varlıklara dönüştürmesi; onların ihtiyâr ve irâdesine çöken, özgürlüğünü sınırlayan hatta bağımlılaştıran küresel ifsad olarak da değerlendirilmelidir. “Günümüzde sosyal medya kullanımı, bireyleri hem gözetleyen hem de gözetlenen bir konuma yerleştirmektedir. Böylece sanallık omniptikon sistemini besleyen dijital gözetimi meydana getirmektedir. Dijital gözetim ile bireysel mahremiyet, güç ilişkileri ve toplumsal denetim gibi etmenler sorgulanır hale gelmektedir. Bireylerin kendi mahremiyetini ihlâl ederek etkin bir katılım sergilemesi, geleneksel gözetimin yerini gönüllü gözetime bırakmasına neden olmaktadır. Gönüllü olmanın itici gücü çoğunlukla algılanan sosyal normlar ve baskılarla şekillenmektedir. Bu şartlar altında bireyin

¹⁴ Guy DEBORD, a.g.e. s. 153.

¹⁵ HOME DEUS, *Yarının Kısa Bir Tarihi*, Yuval Noah HARARİ, Çev: Poyzan Nur TANELİ, Kolektif Kitap, İst. 2016. s. 402

gerçekten özgür bir tercih yapıp yapmadığı sorgulanan bir konu olmaktadır.”¹⁶ O kadar ki, 21. yüzyılda geçmişte görülmediği kadar güçlü kurgular ve totaliter dinler yaratma iddiası dahi gündemdedir. Biyoteknoloji ve bilgisayar algoritmalarının yardımıyla bu dinlerin dakika dakika varlığını denetlemekle kalmayacağını; bedenleri ve zihinleri de şekillendirerek, cennetler ve cehennemlerden oluşan bütünlüklü sanal dünyalar oluşturacağını da söyleyebiliyor. Dataistlere göre kurguyu gerçekten, dini de bilimden ayırmayı başarmak hiç olmadığı kadar zor ve hayati olacakmış.¹⁷ Her ne kadar öteevren(metavers) şimdilik başarılı olamadıysa da iddialarından vazgeçmiş görünmüyorlar.

Gelinen aşamada iç dünya ile dış dünya arasındaki duvarlar yıkılmıştır. Mahremiyet artık korunması gereken bir kale değil, seyirci toplamak için feda edilen bir sermayedir.

Özetle; gösteri toplumu mahremiyeti yok ederek bireyi kendi hayatının pornografik bir röntgencisine dönüştürür.

4. Gösteri Toplumunda Kurtuluş Vaatleri

"Gösteri toplumunda, kurtuluş vaatleri de gösterinin bir parçasına dönüşür ve sahteleşir. Sistem, kendi eleştirisini ve çıkış bileti bile bir tüketim nesnesine, bir imaja ya da pazarlanabilir bir söze çevirerek sistemi devam ettirir. Tarihsel bilgiyi yok etmek, özgünlük görünümü altında sansürü genelleştirmek, gösterinin vazgeçilmez ikizi olan terörizme girişmek, doğruyu bir yanlışlık anı yapmak, özneliği silmek vb. gösteri toplumunun söylemini oluşturur.”¹⁸

Gerçek olan her şey uzaklaşır, yerini görüntüler ve temsiller alır. İmajın hakimiyeti kâbus gibi çöker. Sisteme karşı yapılan itirazlar ve özgürlük çağrıları bile paketlenip halka geri satılır, muhalefeti tüketilir. Değişim vaat eden her akım veya ürün, sistemin devasa çarkına boyun eğerek yozlaşır, sahte çözümlerle sistem devam ettirilir. Sistemin yanlışlarının, yanlışları üretenler eliyle düzeltilemeyeceği tüketicilerden saklanır.

5. Gösteri Toplumunda Çıkmazlar

Dünyanın her yeri aynı sahne haline gelir. Bireyler, sistemin dışına çıktığını sandığı anlarda bile o gösterinin figüranı olmayı sürdürürler.

¹⁶ Yıldız YAVUZ, a.g.m.

¹⁷ Yuval Noah HARARİ, s. 187.

¹⁸ GÖSTERİ TOPLUMU, Guy DEBORD, Arka Kapak yazısından.

Hakiki bir kurtuluş, mevcut imgeler havuzunun ve pazar mantığının kökten reddiyle mümkündür; aksi takdirde her vaat yeni bir tuzaktır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki buraya kadar anlatılanlar, gösteri toplumu ve beraberinde getirdiği bunca olumsuzluklar bir kader değildir. İnsanlığın var oluşundan bu yana insanlık hep kendinden sonraki kuşağa eleştiriler getirmiştir. Ancak eleştirilerin yanı sıra çözüm önerileri de sunmuştur. İlâhî dinler, kitaplar ve elçiler toplumların ifsadına karşı ihyâ ve tecdîd için gönderilmiştir.

6. Dataizm Dini

Dataizm, evrenin temelini veri akışından oluştuğunu savunan, bilginin akışını en yüce değer kabul eden ve büyük veriyi kutsallaştıran yeni bir dijital felsefe veya tekno-inanç sistemidir. Bu düşünce, ilk kez 2013 yılında David Brooks tarafından *The New York Times*'taki "Veri Felsefesi" makalesinde bahsedilse de Yuval Noah Harari'nin çalışmalarıyla popülerleşmiştir.¹⁹ "Dataizm doğruyu ve yanlışı belirleme iddiası taşıyan bir din olma yolunda ilerlemektedir. Bu dinin en yüce değeri "bilgi/veri akışdır".²⁰

Dataizm'in temel özellikleri:

Evrenin devasa bir veri akışı olduğu kabul edilir. Bireyler ve organizmalar birer veri işleme aracı olarak görülür. Deneyimlerin ve bireylerin değeri, sisteme sağladıkları veri katkısıyla ölçülür. En önemli hedef, evrendeki bilgi akışını artırmak ve kesintisiz kılmaktır.

Harari'ye göre, bireyler daha çok veriyi çekip, daha iyi algoritmalarla işleyebiliyor. (Bu ifade günlük konuşmalarda, bireylerin sözde daha derin hisler ve daha üstün düşünsel yetilere sahip olduğu şeklinde karşılık bulur. Ancak hatırlayacağınız üzere, hâkim biyolojik dogma, akıl, zekâ ve duyguların ve zekanın da algoritmalarla ibaret olduğunu söylüyordu.) Pekâlâ, o zaman insana kıyasla daha fazla veriyi çekip daha etkin işleyebilen bir bilişim sistemi oluşturduğumuzda, tıpkı insanın tavuktan üstün olması gibi, bu sistem de insandan üstün olmayacak mı? Dataizm içi boş kehanetlerden ibaret değildir. Her din gibi uygulanabilir buyrukları vardır. Bir Dataist her şeyden önce daha fazla kitle iletişim aracına bağlanarak veri akışını olabildiğince artırmalı ve bunun sonucu olarak olabildiğince çok bilgi üretmeli ve tüketmelidir. Tıpkı diğer başarılı dinler gibi, Dataizm de misyonerdir. Dataizmin ikinci buyruğu her şeyin, hatta bu devasa ağa

¹⁹ *Dataizm Nedir? Veri Akışı, Yeni Bir Din Olabilir mi?* Enes KOCABEY.

²⁰ *Dataizm-Veri Dini*, Bondi CHAKIM.

bağlanmak istemeyen kafirlerin bile sisteme bağlanmasını emreder. "Her şey" ile kastedilen yalnızca insan değildir, bunun da ötesinde akla gelebilecek tüm "nesneler" kastedilmektedir. Bedenimle beraber, sokaktaki araçlar, mutfaktaki buzdolapları, kümeslerdeki tavuklar ve ormandaki ağaçlar dahil, hepsi ama hepsi 'Nesnelerin İnterneti'ne bağlanmalıdır. (...) Veri akışını engellemek günahların en büyüğüdür.²¹

Dataizm bu özellikleriyle, bizzat söylemese de bir din iddiasındadır. Bu iddia, insanın özgünlüğünü ve özgürce kullanabileceği ihtiyâr ve irâdesini yok saymaktadır. Algoritmaları bireyin ihtiyâr ve irâdesinin ve otoritesinin yerine geçirmesiyle büyük bir gizlilik ve manipülasyon tehdidi doğurmaktadır. Toplumu ve bireyleri denetlenebilir birer nesneye indirgeyerek dijital bir distopya oluşturma potansiyeli taşımaktadır.²²

7. Seyircilikten Şahitliğe: İnsan Modelindeki Kırılma

Konu ekran karşısında ve ekranın yönlendirdiği insan tipi olduğuna göre, edilgen gösteri toplumundan, etken, sorumlu ve müdahaleci topluma geçiş için bazı öneriler getirilmelidir. Her çalışmanın merkezi insan olduğuna göre burada da merkeze insan konmalıdır. Asıl mesele insandır. Ekran sadece insanı dönüştüren araçlardan biridir. Gösteri toplumu bireyi seyirciye dönüştürür. Çağımızın bireyi ve gösteri toplumu algoritmalarla yönlendirilmekte ve yönetilmektedir. Bu bireye "Algoritmik İnsan", toplumuna da "Algoritmik Toplum" modeli diyebiliriz.

Artık devasa veritabanlarını işleyebilecek, eşsiz hesaplama gücüne sahip algoritmalar geliştiriliyor. Google ve Facebook algoritmaları tam olarak nasıl düşündüğümüzü bilmekle kalmıyor, kuşkuyla yaklaştığınız milyonlarca başka şeyden de emin olabiliyor. "Kimin kime oy vereceğini, tam olarak hangi nörolojik nedenler yüzünden kimin Demokratları, kimin Cumhuriyetçileri destekleyeceğini biliyorsa, demokratik seçimlerin ne anlamı olabilir" sorusuna, "Hümanizm, 'Duygularınıza kulak verin!' diye buyuruyordu, Dataizm ise 'Algoritmaları dinleyin!' diye emrediyor" şeklinde cevap veriliyor.²³

Gösteri toplumu bireyi seyirciye dönüştürür. Algoritmik Toplum ise bireyi veriye dönüştürür. Şahitlik medeniyeti ise insanı yeniden özneye dönüştürür.

²¹ Yuval Noah HARARİ, a.g.e. s. 398

²² Enes KOCABEY, a.g.m.

²³ Yuval Noah HARARİ, a.g.e. s. 409.

KUR'AN'IN İNŞA ETTİĞİ ŞAHİT İNSAN

Kur'an'ın inşa ettiği şahit insan ise hayatın içinde, hayatla, dolayısıyla kâinatın tüm varlıklarıyla iç içe, insan-insan, insan-tabiat ve insan-Allah ilişkileriyle donatılmış olarak bulunur.²⁴ Hemcinsleriyle, karşıtlarıyla, doğal zemini olan tüm kâinatla ve bunların tümüyle ilişki içinde olmayan birey asosyaldır, toplumdışıdır. Asosyal birey, insan olmanın gereğinin bilincinde değildir. Fıtratının bilincinde de değildir. Sadece kendi eksenini etrafında düşünen ve kalan kişidir. Maddi olarak insan suretinde görülse de esasta insan olma vasıflarını inkâr etmektedir. Dijital ekranla oluşturulmak istenen tam da budur. Bu hal sağlıklı bir iletişim hali değildir. Birey bu iletişimsiz ve içe kıvrık hali ile yaşadığı çağın şahidi olamaz ve çağın sorunlarıyla ilgilenemez. Kur'an'ın inşa ettiği insan tipi şahit insandır: gördüğünü sadece kaydetmez, hakikatin yanında durur. Şahitlik, adaletin tanığı olmak, zulme karşı ses çıkarmak ve mazlunun yanında görünür olmaktır.

İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık... Bakara 143.

Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız... Âl-i İmrân 110.

Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa Adâleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun... Nisâ 135.

Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, Adâletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi Adâletsiz davranmaya itmesin. Adâletli olun; bu, takvâyâ daha uygundur. Mâide 8.

Yine anılan o iyi kullar, asılsız şeylere şahitlik etmezler; boş ve mânasız davranışlarla karşılaştıklarında onurluca çekip giderler. Furkan 72.

Kur'an'ın bu ayetlerinin tamamı, oluşturmak istediği insan tipini anlatıyor: Bu insan; hakikati temsil eder, Adâleti ayakta tutar, zulmün karşısında görünür olur, korkunun değil imanın yönettiği kişidir.

Kur'an'ın insana yüklediği “şahitlik” görevi, sadece görmek değildir. Hakikatin yanında durmak, adâletin tanığı olmaktır. Mazlunun sesine ses katmak, haksızlık karşısında tarafsızlık görüntüsü altında zâlime alan açmamaktır. Bu nedenle, Kur'an'ın inşa etmek

²⁴ *Hak-Adalet-Özgürlük-Meşruiyet Kavramsal Analiz*, Muharrem BALCI.

istediği insan tipi, yalnız iyi birey değildir. Aynı zamanda, dünyada ve çevresinde olup bitenle ilgili ve sorumlu kişidir. Bir başka deyişle, “*çağını yaşayan, çağının şahidi*” olan kişidir. Nitekim, Allah’ın elçileri, çağını yaşayan onurlu, sorumlu, çağın ifsâd kurumlarını ve olaylarını ıslâh edici olarak gönderilmiştir. Kişiye düşen de bu öncülerin ve öncüllerin izini sürerek çağının gelişmelerinden haberdar olmak, onlara şahitlik ederek çağını yaşamaktır.²⁵

Müslüman, çağının ürünü olmakla birlikte çağının metai ve mahkûmu değildir. O, yaşadığı zamanı tanımak, anlamak ve ona karşı sorumluluk üstlenmekle yükümlüdür. Müslüman için esas olan, çağın değerlerini mutlaklaştırmak değil vahyin ölçüleriyle zamanı değerlendirmek ve yaşadığı döneme şahitlik etmektir. Kur’an’ın ifadesiyle Müslüman, “insanlara (birey ve toplumlara) şahitlik eden bir ümmet”tir. Bu hali ile hem kendini hem de içinde yaşadığı Müslüman topluluğu (ümmeti) temsil ettiğinden aynı zamanda “*tek başına ümmet*”tir. Şahitlik ise hayatın dışında durmayı değil, hayatın tam merkezinde bulunmayı gerektirir.

Kur’an’ın nazil oluş süreci incelendiğinde vahyin doğrudan hayatın içine müdahil olduğu görülür. Ayetler soyut bir dünyaya değil, yaşayan insana, mevcut sorunlara ve somut olaylara hitap etmektedir. Bu nedenle Müslüman’ın çağını tanıması, dini bir sorumluluk olarak karşımıza çıkar. İşte burada şahitlik kavramına açıklık getirmek gerekiyor. Bu kavram ileride şahitlik başlığı altında incelenecektir.

MÜCADELENİN ONTOLOJİSİ

Mücadelenin ontolojisi, çatışma, direniş ve rekabet olgusunun insan ve toplum varoluşunun temel bir unsuru, hatta özü olduğunu inceleyen felsefi yaklaşımdır. Varlığın (ontoloji) durağan değil, zıtlıkların ve mücadelenin dinamik etkileşimiyle kurulduğunu savunur; var olmanın kendisini bir şeyle baş etme ve kendini kanıtlama süreci olarak ele alır. Mücadele, kişinin kendini gerçekleştirme sürecinde kaçınılmazdır. Bir başka deyişle “*varoluşsal zorunluluk*”tur.

Mücadele, hakikatin ortaya çıkışına aracıdır. Hakikat, edilgen bir şekilde verilmez; insanın çabası, direnci ve karşı koyuşu ile açığa çıkar. Buna da “*hak arayışı*” denir.

²⁵ *İnsanlık Sınırı*, Muharrem BALCI.

Mücadele, bireyi pasif bir nesne olmaktan çıkarıp özne haline getirir. Kendi ihtiyâr ve irâdesini, değerlerini ve kimliğini ancak mücadele içinde kurar. Böylece bizzat kendisi mücadelenin öznesi olur ki bu duruma da “*özneleşme süreci*” denir.

İnsanın yaradılıştta toplumsal bir varlık olmasından ötürü mücadelesi kolektif bir varoluş biçimidir. Toplumlar da kendi kimliklerini, adâlet anlayışlarını ve medeniyetlerini mücadele yoluyla inşa eder.

Mücadele, tarihin motorudur. Ontolojik olarak insan, tarihselliğini mücadeleyle kurar; her çağın ruhu, hangi mücadelelerin verildiğiyle belirlenir.

Mücadele, bir “araç” değil, varlığın kendisini açığa çıkaran bir “zemin”dir. İnsan, mücadele ettiği sürece vardır; mücadele ettiği değerler, onun kimliğini ve dünyasını kurar. Ontolojik düzeyde mücadele, insanın hem kendisiyle hem de dış dünyayla kurduğu ilişkinin en temel biçimidir.

Seküler Düşüncede Mücadelenin Ontolojisi

Temel Boyutları

Her varlık kendi karşıtıyla var olur; varoluş bir gerilim ve çatışma zemininde yükselir. Buna “Zıtlıkların Birliği” denmektedir.

İktidar, sınıf ve tahakküm ilişkilerinde öznenin kendi hakikatini ve kimliğini mücadele yoluyla kurmasıdır. Buna da Politik ve Sosyal Direniş denmektedir.

Bireyin hem dış dünyaya hem de kendi iç sınırlarına karşı sürdürdüğü sonsuz bir aşma ve tutunma çabasıdır ki bu da *Varoluşsal Gerilim* olarak adlandırılmaktadır. Batı'nın tarihinde seküler düşüncenin önemli isimlerinin mücadelenin ontolojisi hakkında tarihsel ve felsefi görüşlerine kısaca bakılacak olursa:

Herakleitos: "Savaş, her şeyin babasıdır, her şeyin kralıdır; bazılarını tanrı, bazılarını insan olarak gösterir; bazılarını köle, bazılarını özgür kılar" diyerek evrensel düzenin çatışmadan doğduğunu söyler.²⁶

Hegel: Efendi-köle diyalektiği ile bilincin ve tarihin karşılıklı bir ölüm-kalım mücadelesiyle ilerlediğini savunur.²⁷

²⁶ Herakleitos Felsefesinin Temel Kavramları, Nuray Bayat USTA, İlyas ALTUNER.

²⁷ Hegel Felsefesinde Karşılıklı Tanınma Sorunu: Köle-Efendi Diyalektiği, Hatice BİLEK.

Marx: Tarihin akışını ve toplumsal sınıfların varoluşunu maddi üretim ilişkileri ve sınıf mücadelesi üzerinden temellendirir. Böylece Marx, materyalist tarih anlayışı çerçevesinde tarihi, ekonomik ilişkiler ekseninde değerlendirmiş ve kendinden önceki filozofların aksine tarihi olaylarda ekonomiyi tek sorumlu olarak kabul ederek ona büyük bir önem atfetmiştir.²⁸

Abdülvahab M. el-Messiri'ye göre Batı; kendi dışındaki ülkelere insan hakları pazarlayan, yoksun coğrafyaların yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömüren, sistem ihraç ederek insan kaynağını yönlendiren ve yöneten emperyalist bir tahakkümün adıdır.²⁹ Messiri'ye göre Batı, mücadelenin ontolojisini, sahip olduğu refah ve demokrasiyi de kullanarak, seküler emperyalist paradigması üzerine kurar. Batı, emperyalist tutkularını gerçekleştirmek ve hazlarını tatmin etmek için öteki dünyanın bütün doğal ve beşerî kaynaklarını sömürmüş, yerine ise onlara bu kirli paradigmanın ürettiği sorunları ihraç etmiştir.³⁰

İslâmî Düşüncede Mücadelenin Ontolojisi

İslâm düşüncesinde mücadelenin (cihad ve murakabe) ontolojisi, varlığın hakikatine ve Yaratıcı-yaratan ilişkisine dayanır. Varlık, Hakk'ın tecellisi olarak ahlâkî ve kozmik bir dinamizmle kurulur; dolayısıyla insan, hak ile batıl, Adâlet ile zulüm arasındaki bu ontolojik gerilimin tam merkezinde yer alan ihtiyâr ve irâde sahibi bir "oluş" öznesidir.³¹ Oluşun kaynağı Allah'tır; varlık, insana Allah'ın bir lütfudur. Allah insanın yaratıcısı, insan da O'nun yarattığıdır. Ancak insan yaratılmışlar içinde en önemlisidir. Kur'an'da, insan, yaratıkların en şerefli olarak yer almıştır. Allah ile insan arasındaki bu ilişki ontolojik ilişkidir yani Yaradan-yaratılan arasındaki ilişkidir.³²

Varlık ve Hakikat Eksenî

Varlık katında hakikat tektir ve o da ilâhi rızâdır. Kâinat, boşluk üzerine değil, anlam ve gayret üzerine kurulmuştur. Bu tevhîdî temeldir.

Hak ile bâtıl arasındaki çatışma tâli bir olay değildir; kâinatın ahlâkî ve ontolojik dengesini koruyan dinamik bir yasadır. İnsanın bu çatışmada konumu pasif bir

²⁸ Marx'ın Tarih Anlayışı: Tarihsel Materyalizm, Çiğdem YURDAKUL.

²⁹ Seküler Emperyalist Epistemoloji, Üstün BOL.

³⁰ Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu, Abdülvahab M. el-MESSİRÎ, Mahya Yayıncılık, İst. 2020. s. 18-20.

³¹ Allah -İnsan Arasında Ontolojik, Epistemolojik Ve Varoluşsal Bir İlişki Biçimi: Tevekkül, Akif AKTO.

³² Akif AKTO, a.g.m.

gözlemci değil yeryüzünde Adâleti ikame etmekle yükümlü, ontolojik sorumluluk taşıyan, yeryüzüne gönderilmiş halifedir.

Mücadelenin Boyutları

İçsel Mücadele (Nefis): Kişinin kendi bencil arzularıyla (nefis-umur) yaptığı varoluşsal savaş, dış dünyadaki mücadelenin ontolojik temelidir.

Dışsal Mücadele (Adâlet): Toplumsal alanda zulme karşı hakkı üstün tutma gayreti, varlığın nizamını koruma eylemidir.

Ahlâkî Süreklilik: Mücadele geçici bir kriz hali değil, kulun Yaratıcıya yönelik serüveninin kalıcı ve kurucu vasfıdır. Beşikten mezara “İlâ-yi Kelimetullah” olarak da ifade edilir.^(*) "Lâ ilâhe illallah" (Allah'tan başka ilah yoktur) gerçeğini ve İslâm'ın temel esaslarını yayma çabasıdır. Allah yolunda cihad için her türlü meşru gayreti, tebliği, ilmi çalışmayı ve mücadeleyi kapsar.

Birey, insan olduğundan, mücadele etmek zorundadır. Çünkü mücadele, insanın sonradan kazandığı bir davranış değil yaratılışının bir sonucudur. Nitekim ilk insandan bu yana birey, hayatta kalmak için tabiata uyum sağlamış, bazen de onunla mücadele etmiştir. Kimi zaman tabiatı değiştirmeye kalkışmış, kimi zaman da kendisi değişmiş, uyum sağlamıştır fakat bir şeyi değiştirememiştir, insanlık onurunu.

Hız. Âdem'den itibaren bütün insanlık tarihi, hak ile batıl arasındaki mücadeledir. Dolayısıyla mücadeleden kaçmak, bireyin kendi varoluşundan kaçmasıdır.

İNSAN ONURUNUN ANATOMİSİ

Türkçedeki onur kelimesi, Latince honor (saygı, haysiyet, şeref) kökünden gelir. Bu hem bireyin kendine duyduğu saygıyı hem de toplumun o bireye atfettiği değer ve itibarı ifade eder. Dolayısıyla onur, hem öznel (içsel) hem de nesnel (genel/ toplumsal) bir boyut taşır. Öznel anlamda onur, bireyin kendi ahlâkî değerlerine sadık kalabilmesi ve vicdanında kendini değersizleştirecek tutum ve davranışlardan kaçınmasıyla ilgilidir. Bu çerçevede “kimsenin kendine (beden ve onuruna) zarar verme keyfiyeti yoktur”³³ ifadesi, yalnızca fiziksel zararı değil bireyin kendine emanet edilen onuru zedelemesini

(*) İlâ-yı Kelimetullah, Allah'ın kelâmını (adını ve tevhid inancını) yüceltmek ve hâkim kılmak" anlamına gelen İslâmî ve tarihî bir terimdir. Kelime anlamı olarak "ilâ" (yükseltmek, yüceltmek) ve "Kelimetullah" (Allah'ın sözü, dini) kelimelerinden oluşur.

³³ *Bağımlılaştırma-İnsanlık Suçu İlişkisi*, Muharrem BALCI.

de kapsar. Yaratıcı tarafından bahşedilen bu onuru korumak hem Allah'a hem de kişinin kendi var oluşuna karşı duyduğu öz saygıyı muhafaza ederek onurlu bir hayat sürmesini gerektirir. Öznel anlamda: Bireyin kendi ahlâki değerlerine sadık kalması, vicdanında kendini küçük düşürmemesidir. "Kimsenin kendine zarar verme keyfiyeti yoktur" derken kastettiklerimizden biri budur. Yaratıcının bahşettiği onuru korumak, yaratıcıya ve kendine özsaygısını muhafaza ederek onurlu bir hayat sürmektir.

Nesnel anlamda onur ise bireyin toplumsal bağlamda, kişiliği ve eylemleri üzerinden muhatap olduğu saygıyı ifade eder. Bu boyut, bireyler arası ilişkilerde karşılıklı saygı ilkesine dayanır ve İslâm ahlâkında, "kul hakkı" kavramıyla yakından ilişkilidir. Ötekinin hakkına riayet etmek, bu hakkı korumak ve hak ihlâllerine karşı duyarlı ve etkin bir tutum sergilemek, insan onurunun toplumsal düzlemde muhafazasının temel koşullarındandır.³⁴

Bugün bazı kişiler onuru; makam, diploma, servet, şöhret zannedebilmektedir. Oysa Kur'an açısından onur (izzet), Allah'a bağlılıktan doğar. Hakikate sadakatle büyür. Mücadeleyle görünür olur.

Sosyolojinin babası ve kurucusu olarak kabul edilen İbn Haldun'un düşüncesinde insanlık onuru soyut bir felsefi kavramdan ziyade adâlet, emek, izzet/şeref duygusu(asabiyet) ve toplumsal düzen (umran) ekseninde şekillenir. 14. yüzyılın bu büyük düşünürü, insanın haysiyetinin korunmasını ve haklarının çiğnenmemesini medeniyetin ve devletin varlık sebebi olarak görür.³⁵ Aile ve şeref, esas ve hakikat itibarıyla asabiyet sahiplerine mahsustur, başkalarında ise bu hususlar mecaz ve benzeme itibarıyla mevcut olur.³⁶

Yusuf Has Hacip'in Siyasetnamesi *Kutadgu Bilig*'de, Adâlet ile devletin bekası arasında doğrudan bir ilişki olduğu vurgulanırken, sevgi, nefret, heves ve öfke gibi duyguların Adâleti gölgeleyeceği lirik bir şekilde anlatılır. Bireylerin eşitliği vurgulanırken de "Havva oğullarının aslı birdir. Ancak bilgi sayesinde ki, bireyler birbirinden ayrılırlar. Nesli iyi olursa, er iyi doğar, iyi adam yükselir, şeref kazanır" hükmü ile bilginin insan onurunun oluşumundaki esaslı unsur olmasına dikkat çekilir.³⁷

³⁴ *İnsanlık Onuru Farkındalıkla Başlar*, Muharrem BALCI.

³⁵ *İbn Haldun'un Toplum Metafiziğinde Ahlâk*, Zümrüt SÖNMEZ

³⁶ İBNİ HALDUN-1, Haz: Süleyman ULUDAĞ, Dergâh Yay. 5. Baskı, İst. 2007, s. 341.

³⁷ KUTADGUBİLİK, Fasıl III. Sadri Maksûdi ARSAL, Türk Tarihi ve Hukuk, İstanbul Ün. Hukuk Fak. Yayını (1947)

İslâm âleminin büyük düşünürlerinden Muhammed İkbâl, İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden İnşası adlı eserinde, insanın benliğine değer vermek, insanın yaratıcısına değer vermekle eş değerdir demektedir. Zira Allah insanı yaratmış, ona değer vermiş ve ona değer verilmesini beklemiştir. Kur'an ısrarla bu değere işaret eder. Örneğin Hz. Âdem kıssasında insanın benliği alçaltılmaz, aksine ona değer verilir. Bu vakıa, günaha düşebilenlerin bilgiden bilinç ve özgüven düzeyine geçişine işaret ederek "içgüdüsel arzunun esas durumdan şüphe duyarak başkaldırmaya kabil olan serbest bir nefsin bilinçli varlığına yükselmesini" göstermektedir. Allah insanın kendi ihtiyâr ve irâdesiyle tercih yapmasını ister ve "Allah'ın bu riski alması insana duyduğu derin inancı gösterir."³⁸ İnsanın ilk itaatsizlik fiili, onun aynı zamanda ilk özgürce tercih fiiliydi. İşte bu yüzden, Kur'an'ın anlatımına göre, Adem'in ilk günahı bağışlanmıştı.³⁹

İslâm düşünürü Ebu'l Hasan Nedvi de Tevhid inancının insanlarda onur ve eşitlik bilincini geliştirdiğini söyler. Onur ve eşitlik farkındalığı olanın artık, bitki ve hayvanların seviyesinde muhatap alınmayı veya benzer bir muameleyi asla kabul etmeyeceğini, kişisel veya hiyerarşik üstünlükler nedeniyle kul köle seviyesinde sürünmeyeceğini, bireyleri aşağılayacak ve sömürecek hiçbir bir ayırımı kabul etmeyeceğini vurgular.⁴⁰

Aliya İzzetbegoviç de insanlık onurunu bireyin haklarıyla ilişkilendirir: "Haklar ancak doğuştansa (hükümdar, parlamento veya sınıfın irâdesi değilse), tabiatın veya Allah'ın vergisiyse yani insanla beraber doğmuşsa, bunlar vazgeçilmezdir. Onlar insan haysiyetinin bir yönüdür ve bu özellikleriyle de zamanı, şartları ve tarihi aşır, yaratılışa kadar uzanmaktadır."⁴¹

SONUÇ: ŞAHİT / ŞAHİTLİK MEDENİYETİ

Bugün dünyada Tüketim medeniyeti ve teknoloji medeniyeti olmak üzere iki medeniyet konuşuluyor; oysa İslâm dünyası üçüncü bir teklif sunma potansiyeline sahiptir: Şahitlik Medeniyeti.

Bu medeniyet; hakkı merkeze alır, adâleti ayakta tutar, mazlumun yanında durur, insanı Allah'ın huzurunda sorumluluk taşıyan bir varlık olarak görür. İşte buna Şahitlik

³⁸ İSLAM'DA DİNİ DÜŞÜNCENİN YENİDEN İNŞASI, Muhammed İKBAL, Timaş Yayınları, İst. 2017, s. 119.

³⁹ Muhammed İKBAL, a.g.e, s. 119.

⁴⁰ DOĞU VE BATI ARASINDA İSLAM, Aliya İZZETBEGOVİÇ. Çev. Salih ŞABAN, Nehir Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1994. s. 257.

Medeniyeti diyebiliriz. “Şahitlik Medeniyeti”nde “Kişi, görünerek değil, görünür kıldığı hakikat kadar vardır.” Çünkü bugün bireyler kendini görünür kılmaya çalışıyor; Kur'an ise hakikati görünür kılacak olanları yetiştiriyor.

Gösteri toplumunun dijital seyircisi, hakikati imajlara indirger. Seyirci, gördüğünü tüketir; şahit, gördüğünü dönüştürür. Şahitlik medeniyeti ise imajın ötesine geçerek hakikati temsil edenleri inşa etmeyi hedefler. Sosyal medya çağında bu, bireyin kendi mahremiyetini koruması, adâlet için ses çıkarması ve pasif seyircilikten etkin şahitliğe geçmesiyle mümkündür.

Şahitlik, yalnızca bireyin ahlâkî sorumluluğu değildir; bir medeniyetin varlık sebebidir. Şahit olanlar yetişmeden şahit bir toplum kurulamaz; şahit toplum kurulmadan da adâletin hâkim olduğu bir medeniyet inşa edilemez.

Şahitlik Medeniyetinin ilkelerini özetlersek:

Hakikati Görmek ve Göstermek. İmajların ardına saklanmadan, gerçeği olduğu gibi görmek ve başkalarına aktarmak.

Adâletin Tanığı Olmak. Zulme karşı sessiz kalmamak, adaletin yanında görünür olmak.

Mazlumun Sesine Ses Katmak. Sessizlerin, mağdurların ve dışlananların sesi olmak, onların şahitliğini üstlenmek.

Mahremiyeti Korumak. Gösteri toplumunun ifşa kültürüne karşı, insanın iç dünyasını ve mahrem alanını muhafaza etmek.

Seyirci Değil Özne Olmak. Olayları sadece izlemekle yetinmeyip, müdahil olmak; edilgen değil etkin birey olmak.

İletişimde Sorumluluk Üstlenmek. Dijital ekranın pasif konforunu aşarak, yüz yüze ve insanca iletişimi yeniden kurmak.

Tüketim Kültürüne Direnmek. Hayatı metalaştıran tüketim alışkanlıklarına karşı üretim, paylaşım ve dayanışmayı öne çıkarmak.

Hakikati İmajın Üstünde Tutmak. Görüntüye değil öz'e değer vermek; imajın cazibesine kapılmadan hakikati merkeze almak.

Çağını Tanımak ve Ona Şahitlik Etmek. Yaşadığı dönemin sorunlarını bilmek, anlamak ve çözüm için sorumluluk almak.

Mücadeleyi Varoluşun Temeli Saymak. Mücadeleyi bir zorunluluk değil, insan olmanın asli zemini olarak görmek; hakikat için direnmek.

Bu ilkeler, edilgen seyircilik yerine etkin şahitliği koyarak, gösteri toplumunun edilgen bireyini dönüştürmeyi hedeflemektedir.

Bu durumda bireysel ve toplumsal sorumlulukla donatılmış kişi, dünyaya sınırlı bakış açısı sunan bir pencereden bakmamalı, pencerenin dışına çıkarak insan gözüyle, insan ilişkilerini gözeterek, insanca bakabilmelidir. Ancak bu şekilde dünyaya ve çağa geniş açılı bir bakış ve bir anlam, değerler manzumesi sunulabilir. Böyle bir çalışma, bireyin çağa ve olaylara şahitliğini ifade eden medeniyete vesile olabilir. Böylece, insanlık değerinde, insanî değerlere dayanan insanî bir medeniyetin inşası mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

Abdolvahab M. el-MESSİRİ, *Kalemin Dansı, Göstergenin Oyunu*, Mahya Yayıncılık, İst. 2020.

Akif AKTO, *Allah -İnsan Arasında Ontolojik, Epistemolojik Ve Varoluşsal Bir İlişki Biçimi:*

Tevekkül,

<https://makale.isam.org.tr/server/api/core/bitstreams/f42af696-3147-4b94-a307-c4de508dbc7f/content>

Aliya İZZETBEGOVİÇ, *DOĞU VE BATI ARASINDA İSLÂM*, Çev. Salih ŞABAN, Nehir Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1994. s. 257.

Betül SABAHÇI, *Sanal Ortamlarda Panoptikon Kavramı Ve Gözetim Toplumu*, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asobid/article/1232417>

Bondi CHAKIM, *Dataizm-Veri Dini*,

<https://www.turkisrael.org.il/single-post/datai%CC%87zm-veri%CC%87-di%CC%87ni%CC%87>

Cansu YASAV, *Oğuz Atay'ın Hikâyelerinde Metalaşma Olgusu*,

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2653439>

Çiğdem YURDAKUL, *Marx'ın Tarih Anlayışı: Tarihsel Materyalizm*,

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/615592>

Ebu'l Hasan NEDVİ, *DİN VE MEDENİYET ÜZERİNE*, Çev. Ekrem KURTAROĞLU, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2017.

Enes KOCABEY, *Dataizm Nedir? Veri Akışı, Yeni Bir Din Olabilir mi?*

<https://evrimagaci.org/dataizm-nedir-veri-akisi-yeni-bir-din-olabilir-mi-11265>

Gülşah SARIYILDIZ-Hümeysra Uslu CİNCİR, *Guy Debord'un "Gösteri Toplumu" Bağlamında Coca Cola İçin Oluşturulan Youtube Videolarının Betimsel Analizi*.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3413501>

Guy DEBORD, *GÖSTERİ TOPLUMU*, İst. Ayrıntı Yayınları, 9. Baskı, 2019.

Hatice BİLEK, *Hegel Felsefesinde Karşılıklı Tanınma Sorunu: Köle-Efendi Diyalektiği*,

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insan/article/1521898>

- Metin YETİM, *Varoluş Analizi: İçsel onay ile yaşamak*,
<https://sophosakademi.org/2026/03/varolus-analizi-icsele-onay-ile-yasamak/>
- Muhammed İKBAL, *İSLÂM'DA DİNİ DÜŞÜNCENİN YENİDEN İNŞASI*, Timaş Yayınları, İst. 2017.
- Muharrem BALCI, *İletişim, İletişim, İletişim*,
<https://www.muhamrembalci.com/yayinlar/makaleler/2901.pdf>
- Muharrem BALCI, *Hak-Adalet-Özgürlük-Meşruiyet Kavramsal Analiz*,
<https://www.muhamrembalci.com/yayinlar/tebligler/3.pdf>
- Muharrem BALCI, *İnsanlık Sınır*,
<https://www.muhamrembalci.com/yayinlar/makaleler/2908.pdf>
- Muharrem BALCI, *Bağımlılaştırma-İnsanlık Suçu İlişkisi*,
<https://www.muhamrembalci.com/yayinlar/tebligler/211.pdf>
- Muharrem BALCI, *İnsanlık Onuru Farkındalıkla Başlar*,
<https://www.muhamrembalci.com/yayinlar/makaleler/2759.pdf>
- Nuray Bayat USTA, İlyas ALTUNER, *Herakleitos Felsefesinin Temel Kavramları*,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2154365>
- Mustafa GÜLTEPE, *Katılımcı Gözetim ve Giyilebilir Teknolojiler: Akıllı Saatlerin Mahremiyet, Veri Mülkiyeti ve Öz-Yönetim Üzerindeki Etkisi*,
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5087310>
- Sadri Maksûdi ARSAL, KUTADGUBİLİK, *Fasıl III. Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul Ün. Hukuk Fak. Yayını (1947) <https://www.muhamrembalci.com/hukukdunyasi/belgeler/348.pdf>
- Soren KIERKEGAARD, *Feuerbach, Hristiyanlara, yaşamlarının Hristiyanlığın öğretilerine uymadığını göstererek saldırıyor*. Günlükler X2A 163'den alıntı:
https://en.wikiquote.org/wiki/Ludwig_Andreas_Feuerbach
- Süleyman ULUDAĞ, *İBNİ HALDUN-1*, Haz: Dergâh Yay. 5. Baskı, İst. 2007.
- Üstün BOL, *Seküler Emperyalist Epistemoloji*,
<https://hertaraf.com/koseyazisi-ustun-bol-sekuler-emperyalist-epistemoloji-3438>
- Yıldız YAVUZ, *Dijital Çağın Gözetim Paradigması: Omniptikon ve Gönüllü Gözetim*,
<https://sssjournal.com/files/sssjournal/5e80b528-e3a3-4298-b776-a38a8ecc4243.pdf>
- Yuval Noah HARARI, *HOME DEUS, Yarının Kısa Bir Tarihi*, Çev: Poyzan Nur TANELİ, Kolektif Kitap, İst. 2016. s. 402
- Zümrüt SÖNMEZ, *İbn Haldun'un Toplum Metafizisinde Ahlâk*,
https://www.insamer.com/tr/ibn-haldunun-toplum-metafizisinde-ahlak_11.html